

Særnummer 22, Februar 2020

”Lejesoldater”

Foreningen Svend Gønge

Stiftet onsdag den 12. juni 2008

Pro honore patriae

Lejesoldater

Tegning af Poul Steffensen

For nylig blev jeg færdig med læsningen af Steffen Heibergs biografi om Chr. d. 4. ”*Christian 4. – en europæisk statsmand*” fra 2006. Det er simpelthen bogen om Christian d. 4. En dag talte jeg med vores redaktør, Jens Beck, om begrebet lejesoldater. Jeg fortalte så om, den udbredte brug af lejesoldater i Chr. d. 4.’s tid, en tid som leder op til tiden under Frederik d. 3 og vores helt Svend Gønge. Derfor denne artikel.

Gennem hele historien har anvendelsen af lejesoldater været almindelig, når der skulle føres krig. For at begrænse antallet af eksempler lad mig dog anføre, at vore egne forfædre, vikingerne gerne gjorde tjeneste som en slags lejesoldater for fremmede. Vikinger tjente i vagtstyrken hos kejseren af Miklagård (Konstantinopel). Væringer, som de kaldtes, var lejesoldater i 900-tallet og 1000-tallet.

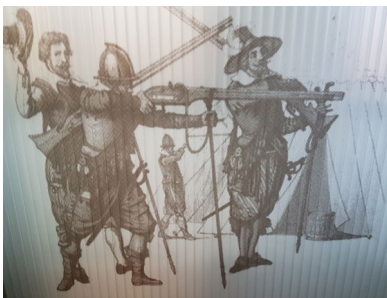
Op gennem middelalderen var det meget almindeligt og udbredt at bruge lejesoldater, når der skulle føres krig. I det 15. og 16. århundrede anvendtes betegnelsen landsknægte om tyske lejesoldater, der tjente fodfolket i en hær. Fyrster og konger måtte ofte gøre brug af lejede soldater, det være sig enkeltvis eller i samlede enheder. Den bøhmiske adelsmand Wallenstein tilbød selv den tyske kejser at rejse en hær på 24.000 mand i 1625 for at kæmpe mod protestanterne ledet af Chr. d. 4 i 30 års krigen.

Danmarks første stående hær kom i 1614 og bestod af 4000 mand, fordelt på et skånsk og jysk regiment. Det skulle vise sig at være ganske utilstrækkelig. Chr. d. 4. var fortsat helt afhængig af lejesoldater. Adelen skaffede soldater, ofte modstræbende, og i hvert fald mod god betaling. Soldater kunne kongen også leje i Tyskland, hvis han havde råd.

Ordet soldat har sin oprindelse i ordet sold, der stammer fra det tyske ”solt” som betyder låne modsvarer løn/betaling, altså en soldat der lader sig leje. Op gennem 1600 og 1700 tallet fremstilles lejesoldater ofte som nogle, der ligner vore dages terrorister. Det skyldtes flere ting, men bl.a. manglende aflønning.

ger, hvorfor mange lejesoldater tyede til plyndringer for at overleve. Med plyndringerne fulgte andre former for manglende disciplin, især mord og voldtægt var ofte en konsekvens af høje koncentrationer af lejesoldater. Og det til trods for at hærene havde et følge af kvinder, enten som hustruer til landsknægtene eller simpelthen som løse kvinder til almindelig betjening, idet de var forpligtede til skøgetjeneste.

1600-tallet var i usædvanlig grad præget af krige i forhold til de foregående århundreder. Der var mange flere krige og ingen stater gik ram forbi. Og hvad der var endnu værre, var at krigen var mere omfattende og ødelæggende end tidligere. Under Trediveårskrigen voksede hærenes størrelse væsentligt. Lejesoldaterne udgjorde en stor del af hærene. De bekymrede sig ikke om, hvem de sloges for, bare de fik deres sold. Sådanne hære kunne dannes af "private militære entreprenører". De kunne så stille sig til rådighed og udøve vold, til beskyttelse eller til angreb. Den mest berømte og berygtede private krigsrepræsentant var Albrecht von Wallenstein. Han var den tyske kejsers hærfører, men optrådte ofte på krigens slagmark ud fra egne interesser.

I middelalderen havde det for det meste været højt specialiserede riddere i skinnende rustninger, der med lanser og sværd kæmpede. Men nu dukkede ildvåben, lange lanser, piker m.m. op. Betjent af fodfolk satte det en stopper for dette.

(Foto: Jens Beck)

30 årskrigen var forfærdelig for almindelige mennesker overalt, hvor den udspillede sig. De værst ramt områder i Tyskland var omtrent 100 år om at komme på fode igen efter krigens hærgen. Jylland blev også hårdt ramt af krige i 1600-tallet. Som udløber af 30 årskrigen besatte en katolsk hær under ledelse af Wallenstein hele Jylland i efteråret 1627. 30.000 soldater var i hæren. Dertil kommer flere tusinde flygtende danske soldater og de var somme tider værre end soldaterne i den kejserlige hær. Der er eksempler på, at de danske soldater var så forhadte, at den lokale befolkning gav de kejserlige soldater underretning om deres bevægelser og opholdssteder.

Hærvejen indtegnet på nutidigt kort.

Omkostninger ved den fjendtlige besættelse har man beregnet til cirka 400.000 daler pr. måned. Det er svært at regne om til vore dages kr. og ører, men 1 td. byg kostede ca. 1 daler, en god hest 9 daler. Så det har været et voldsomt beløb. Hvad det betød for den enkelte ses fra forskellige opgørelser.

En bonde i Uge sogn syd for Åbenrå mistede femten stude, fem stykker ungvæg, 15 bistader, 24 skinker, ti tønner øl, fire flæskesider, 16 oste samt for 100 mark utærsket korn. Desuden blev der røvet kobberkedler, tinfade, kander, krus, kister og sengesteder. Og så havde samme bonde også mistet 3 senge, 36 lagner, ni dyner med hovedpuder, syv stolehynder, ni skørter, to kvindefrakker, to kofter, en mandsfrakke, seks bordduge, 3 nye håndklæder, 19 mandsskjorter, to par sko, tre par støvler, fem hatte, en sadel med tømme og en langbøsse. Wallensteins soldater har taget alt, hvad de kunne få fat i. Kostbart løvsøre og penge har formodentlig været gravet ned.

Dette var den første store besættelse af Jylland i 1600-tallet. Det gik hårdt ud over bøndernes gårde, huse, marker og deres nybjergede høst. Det gik især ud over folk, der boede langs hærvejen, som var fjendens hovedrute mod nord. Og det var lejesoldater i den tyske hær og i den flygtende danske hær, der udøvede ugerningerne. For jyderne var det sikkert svært at skelne mellem tyske plyndringer og danske destruktions af proviant og fourage for at hindre, at det faldt i fjendens vold.

Oven på Chr. d. 4's mislykkede deltagelse i 30 års krigen og Wallensteins besættelse af Jylland, så var Chr. d. 4 en konge, der altid manglede penge. Kongen og rigsrådet samt store dele af adelen var meget uenige om, hvor mange penge, der skulle bruges på militæret, og hvordan midlerne skulle skaffes. Det resulterede i, at Danmark var om ikke forsvarsløs, så dog havde svært ved at stille noget op mod de svenske hære, som var rigelige i antal og i antal soldater. Sverige havde nemlig råd til flere hære af lejesoldater.

Albrecht von Wallenstein.
[Fra Wikipedia.](#)

I december 1643 rykkede den svenske general Torstensson med 19.000 mand ind i Holsten og videre op i Jylland. Det kom fuldstændig bag på Chr. d. 4, at Sverige uden krigserklæring kunne finde på at angribe sydfra. Egentlig havde Chr. d. 4 en større stående hær til trods for pengemangel, men tropperne var lagt i vinterkvarter i diverse købstæder, så man kunne ikke nå at samle dem (det var det jyske regiment oprettet i 1614 som tidligere omtalt). Desuden havde kongen aftakket flere lejesoldater, dvs. afmønstret dem. Endnu engang blev jyderne udsat for en horde af lejesoldater, der plyndrede og hærgede hele vejen op gennem Jylland. Forsøget med en stående militærmagt var altså ikke en succes i Torstensson Krigen, men det var dog en første erkendelse af, at et land burde have en stående hær, selv om Christian d. 4 ikke efterlevede det i særlig grad. Han forlod sig fortsat på hvervede soldater, lejesoldater.

I 1657 erklærede Danmark Sverige krig i håb at genvinde Halland og de norske provinser, Jemtland og Herjedalen som blev afstået ved freden efter Torstenssonkrigen samt Gotland og Øsel i Østersøen. Vi kender resultatet af Karl Gustav-krigene 1657 – 1660. Men endnu engang måtte befolkningen lide under krigene mod svenskerne og deres lejesoldater. Vi ved fra optegnelser i de jyske kirkebøger, at det gik meget hårdt ud over befolkningen. Flere kirkebøger blev ikke ført, fordi præsten var blevet slået ihjel, i nogle sogne døde over halvdelen af befolkningen. Det skyldtes soldaternes fremfærd med mord og voldtægt, men også en pest ([læs blandt andet i SN 154](#)), der hærgede. Jylland var forarmet i mange år fremefter. Og det gjaldt i en vis grad også resten af Danmark.

Pestlæge. [Tegning fra Wikipedia.](#)

Karl Gustav Krigene havde dog lært den kommende enevældige konge, Frederik d. 3., at i stedet for at opløse hæren, som man altid havde gjort, så beholdt kongen en stående hær af hvervede regimenter. Soldaterne blev hvervet til hæren af kongen. I tredive års krigen og tidligere havde der været en anden praksis. Fyrsten anvendte lejesoldater, men ofte var det en oberst, en krigsherre (Wallenstein som tidligere nævnt), der tilbød sig deres tjeneste til fyrsten mod store ofte kontante beløb eller anden belønning. Han fik et beløb i forskud, hvormed han kunne hverve folk. Når han så kunne præsentere styrken for kongen, så faldt der endnu en betaling. Uniformer betalte obersten/ krigsherren, mens fyrsten/kongen leverede våbnene. Og stadigvæk var plyndringer af civilbefolkningen noget, som hørte krigens væsen til. Når krigen var slut, blev regimentet opløst, eller vandrede i en anden fyrstes tjeneste. Kongens rigdom kom derfor ofte til at afgøre evnen til at føre krig og vinde den.

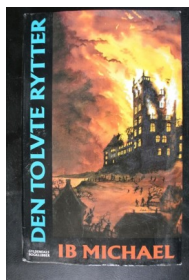
Fig. 9. Plyndring af en landsby. Man ser de harniskklædte knægte nådeløst trække byens beboere ud af husene, hugge dem ned og bortføre kvæget og vogne lastede med gods. Træsnit fra »Chronicon Oldenburgensis«, 1599.

Foto: Allan Kruse.

[Fra "Landsknægtene i Danmark i det 16. århundrede", E.O.A. Hedegaard, 1965, Poul A. Andersens forlag.](#)

Fra Frederik d. 3. og frem til begyndelsen af 1900-tallet bestod den stående hær i Danmark af hvervede soldater, hvor den blev afløst af en værnepligtig udskreven hær. Godsejerne modsatte sig hvervning på deres godser, og hæren var derfor henvist til byerne. Da byerne var små og ikke kunne levere det fornødne antal rekrutter, og efterhånden begyndte man at hverve i Tyskland i stor stil. Omkring halvdelen af de hvervede var kongelige undersåtter (danske, norske og slesvigholstenere). Og resten udlændinge. Blandt udlændingene var godt 75% tyskere.

Som afslutning på denne artikel om lejesoldater skal nævnes Napoleon. Grunden til hans mange sejre rundt omkring i Europa var en meget udstrakt anvendelse af lejesoldater. Unge mænd fra hele Europa trak gladelig i uniform og marcherede under franske faner ud på slagmarkerne og gav Napoleon det ry at være uovervindelig.

Som et kuriosum skal det anføres, at Napoleon i 1808 sendte 30.000 spanske lejesoldater til Danmark, efter at englænderne året forinden havde bombet København og taget den danske flåde med sig. Spanierne kom aldrig i krig, da de efter få måneder gjorde oprør mod deres franske officerer og skyndte sig hjem for at tilslutte sig oprøret i hjemlandet mod Napoleon. De nåede dog at få skyld for at have brændt Koldinghus af og gjort en hel del lyse danske ungdommer gravide. Læs f.eks. "Den tolvte rytter" af Ib Michael. Familienavne som Augustinus og Panduro skulle stamme fra spanske soldater.

I vore dage kender vi lejesoldater fra krige i afrikanske og arabiske lande, hvor unge mænd kan blive hyret af div. krigsherrer til at deltage i oprør, borgerkrige m.m. Disse unge mænd har ofte et meget tvivlsomt ry og har ikke særlig høj status nogen steder.

Ole Ib Hansen
Næstformand i FSG

